

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ ПРО ПРАВОВІ ЦІННОСТІ

ОРТИНСЬКА Наталія - доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії і філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-5061-5340>

УДК 340.12: 342.726

DOI 10.32782/LAW.UA.2021.2.2

У статті проаналізовано доктрину конституціоналізму та принцип верховенства права, що є особливими цінностями для сучасної юриспруденції, та визначальними при створенні демократичної, правової держави. Акцентовано, що ці два поняття мають свою довгу історію зародження та формування, що триває дотепер, оскільки відзначається постійне удосконалення їхніх складових елементів. Наголошено, що судова гілка влади є важливим індикатором втілення принципу верховенства права в життя, оскільки забезпечує можливість захисту прав та свобод громадян, гарантує справедливість суспільних відносин і є механізмом упорядкування відносин у суспільстві, арбітром та медіатором політико-правових процесів.

Ключові слова: верховенство права, конституціоналізм, права людини, правова держава.

Постановка проблеми

Конституціоналізм є багатограним поняттям, що наповнений великою кількістю складових елементів, які дозволяють втілювати його функції в життя. «Головна ідея доктрини конституціоналізму – це правове обмеження державної влади, що досягається, перш за все, шляхом реалізації принципу верховенства права. Він становить похідну всіх загальних засад права; як ціннісний сплав ідей справедливості, рівності, свободи та гуманізму верховенство права формує відповідний образ правової системи і визна-

чає ті умови, що дозволяють перетворити цей образ на реальність» [1].

Сучасна юриспруденція ставить ці два поняття в осередок усіх правотворчих та правореалізаційних процесів, оскільки вони поєднують у собі ціннісні підвалини, що століттями викристалізовувались із розвитком самого людства. Зародження ідей верховенства права та конституціоналізму сягають ще античних часів, що вбачалося у працях відомих мислителів тих часів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Конституціоналізм та принцип верховенства права стали предметом дослідження величезної кількості юристів, адже можливо констатувати їхню дотичність до всіх правових процесів, що існують сьогодні. Виділимо деяких із них: А. Крусян, М. Козюбра, С. Погребняк, С. Шевчук, В. Шаповал.

Виклад основних положень

У сьогоденні існування та застосування принципу верховенства права є індикатором розвитку держави, що іменує себе правовою. Україна перебуває у реформаційному періоді, від якого залежить її майбутнє в подальшому. Принцип верховенства права згаданий у всіх найважливіших міжнародних документах, зокрема у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у преамбулі якої йдеться: «Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, ... сповнені рішучості, як уряди європейських держав,

що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав» [2].

Принцип верховенства права декларований у Конституції України, як в основному законі, що підкреслює пріоритетне його значення, а також інших галузевих законах. Однак лише декларація зазначеного принципу відображає наміри держави, однак його реалізація є єдиним способом втілення їх у життя, що неможлива без реалізації конституціоналізму, як механізму державної влади, що обмежена Конституцією. Під час євроінтеграційних процесів у нашій державі, як ніколи, важливо слідувати принципу верховенства права, що може свідчити про відповідність українського законодавства міжнародним стандартам.

Визначається, що неупередженість та незалежність судів, доступ до правосуддя, прозорість та відкритість, розподіл влади, рівність усіх перед законом, охорона права та свобод людини, заборона свавілля державної влади, правова визначеність є тими складовими елементами, що наповнене поняття верховенства права та не претендує на вичерпність.

У сьогоденні міжнародна спільнота закликає держави-учасниці зміцнити верховенство права, зокрема, у таких сферах: незалежність судової влади, ефективне відправлення правосуддя, право на справедливий суд, доступ до суду, підзвітність державних установ та посадових осіб, повага верховенства права в державному управлінні, право на правову допомогу та повага прав людини осіб, які перебувають під вартою; запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, поводженням або покаранню; підвищення рівня обізнаності та просвітництва щодо верховенства права для юридичних професій та громадськості; забезпечення ефективних засобів правового захисту та доступ до них; дотримання норм і практики верховенства права в системі кримінального судочинства; та боротьба з корупцією [3, с.7]. Тож вбачаємо, що принцип верховенства права не є стабільним, закам'янілим поняттям, а навпаки

його удосконалення на пряму залежить від потреб самого людства, що і наповнює його все новішими елементами задля належного функціонування.

Верховенство права є тою основою, без якої не може існувати демократичне суспільство та в якому людина є основною цінністю, а захист її прав і свобод є пріоритетним завданням держави. Досліджуваний принцип є фундаментальним у побудові взаємозв'язку між органами влади та громадянином. Як влучно зазначає визнаний вітчизняний вчений С. Шевчук, верховенство права та конституціоналізм мають основну ідею обмеження державної влади, «головна ідея доктрини конституціоналізму – це правове обмеження державної влади. Це досягається, серед іншого, шляхом реалізації принципу верховенства права, застосуванням цього принципу судовою системою та насамперед органами конституційної юрисдикції. Тобто верховенство права є складовою конституціоналізму, й, керуючись цією перспективою, слід розрізнити формальні та органічні (матеріальні) аспекти верховенства права» [4, с.55, 59].

Як влучно зазначає Р.О. Падалка, «ніщо не може бути важливішим для верховенства права, ніж створення сильної, незалежної та вільної від корупції системи судоустрою, адже незалежна судова влада є тим інструментом, за допомогою якого відбувається реалізація принципу верховенства права. Прийняття справедливих рішень судами, їх незалежність від інших органів державної влади – основа демократичного суспільства. Діяльність судової влади повинна ґрунтуватися перш за все на принципі справедливості, бути прозорою та об'єктивною, а також доступною, що дозволить особі в повній мірі реалізувати своє право на судовий захист» [5, с.168].

Судова влада є ключовою гілкою влади, оскільки забезпечує можливість захисту прав та свобод громадян, гарантує справедливість суспільних відносин і є механізмом упорядкування відносин у суспільстві, арбітром та медіатором політико-правових процесів. Реалізація принципу верховенства права, власне найвиразніше ілюструється через діяльність судової гілки влади, оскільки більшість вищезгаданих елементів притаманна саме

ій. Аналізуючи вітчизняну судову практику, можливо констатувати, що представники Фемиди досить часто згадують досліджуваний принцип у своїх рішеннях. Зокрема, рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року визначає: «Верховенство права – це панування права в суспільстві.

Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [6].

На Конституційний Суд України, як єдиний орган конституційної юрисдикції, покладено надзвичайно важливе завдання – гарантування верховенства Конституції України, а його діяльність повинна ґрунтуватись на принципі верховенства права. Одним із повноважень Конституційного Суду України є, власне, ухвалювати рішення та давати висновки у справах щодо конституційності законів та інших актів Верховної Ради України.

Дослідники цієї тематики відзначають, що «верховенство права має двоєдиний прояв щодо сфери конституційного правосуддя: по-перше, верховенство права є принципом діяльності Конституційного Суду України, адже діяльність органу конституційної юстиції повинна ґрунтуватись, передусім, на принципі верховенства права, що дає змогу Конституційному Суду України виходити за вузькі для нього рамки принципу верховенства Конституції і законів; по-друге, виходячи зі специфіки статусу Конституційного Суду України, його ролі в правотворчому і правозастосовному процесах, можна констатувати, що Конституційний Суд України втілює верховенство права в конституційно-правові реалії та через свою інтерпретаційну

діяльність створює потенціальні можливості для утвердження верховенства права як фундаментального принципу функціонування української держави та суспільства» [7, с.47].

Отже, можливо визначити, що Конституційний Суд є певним гарантом законності, справедливості і тим самим стоїть на сторожі захисту прав людини, що є найважливішою цінністю у правовій державі, втілюючи принцип верховенства права та конституціоналізму в життя, захищаючи народ від неконституційних законів, що, на жаль, мали місце у нашій державі. Важливо відзначити, що сьогодні Україна перебуває в реформаційному періоді, а законодавчі зміни необхідні для досягнення поставлених нашою державою цілей і надзвичайно важливим є застосування принципу верховенства права під час цих правотворчих процесів.

Висновки

Підсумовуючи, слід акцентувати, що верховенство права є одним із найважливіших принципів прав, його застосування відіграє вирішальну роль як у правотворчих, так і правореалізаційних процесах у кожній державі, що прагне іменуватись правовою та в якій існує реальний конституціоналізм, що у своїй колаборації дозволяють створити умови для належного функціонування державної влади, захисту права та свобод людини та взаємодії органів державної влади з народом.

Література

1. Кокоша. Д.Ю. Конституціоналізм і верховенство права як запорука демократичного розвитку суспільства. *Intellectual potential of the XXI century 2015*. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferm2/21.pdf>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)
4. Шевчук С.В. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. *Право України*. 2010. № 3. С. 52-61.

5. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права: дис...канд. юрид. наук: 12.00.01. / національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.

6. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

7. Махніцький О. І. Застосування та інтерпретація принципу верховенства права у конституційному правосудді. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 41-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_6.

Ortynska Natalia

Ph.D. Associate Professor Associate Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law, Constitutional and International Law Psychology and Innovative Education of the National University Lviv Polytechnic University, Lviv.

CONSTITUTIONALISM AND THE RULE OF LAW: SCIENTIFIC DISCUSSIONS OF LEGAL VALUES

The article analyzes the doctrine of constitutionalism and the principle of the rule of law, which are special values for modern jurisprudence, and are decisive in creating a democratic state governed by the rule of law. It is emphasized that these two concepts have a long history of origin and formation, which continues to this day, as there is a constant improvement of their constituent elements. It is emphasized that the judicial branch of government is an important indicator of the implementation of the rule of law, as it provides opportunities to protect the rights and freedoms of citizens, guarantees justice in public relations and is a mechanism for regulating relations in society, arbiter and mediator of political and legal processes.

Modern jurisprudence puts these two concepts at the heart of all law-making and law-enforcement processes, as they combine the value foundations that have crystallized over the centuries with the development of humanity itself. The origins of the ideas of the rule of law and constitutionalism date back to ancient times, which was seen in the works of famous thinkers of those times.

SUMMARY

The article analyzes the doctrine of constitutionalism and the principle of the rule of law, which are special values for modern jurisprudence, and are decisive in creating a democratic state governed by the rule of law. It is emphasized that these two concepts have a long history of origin and formation, which continues to this day, as there is a constant improvement of their constituent elements. It is emphasized that the judicial branch of government is an important indicator of the implementation of the rule of law, as it provides opportunities to protect the rights and freedoms of citizens, guarantees justice in public relations and is a mechanism for regulating relations in society, arbiter and mediator of political and legal processes.

Keywords: rule of law, constitutionalism, human rights, legal state.

The principle of the rule of law is declared in the Constitution of Ukraine, as in the basic law, which emphasizes its priority, as well as in other sectoral laws. However, only the declaration of the mentioned principle reflects the intentions of the state, but its implementation is the only way to implement them, which is impossible without the implementation of constitutionalism as a mechanism of state power, limited by the Constitution. During the European integration processes in our country, it is more important than ever to follow the principle of the rule of law, which may indicate the compliance of Ukrainian legislation with international standards.

In conclusion, it should be emphasized that the rule of law is one of the most important principles of law, its application plays a crucial role in both law-making and law-enforcement processes in any state that seeks to be called legal and in which there is real constitutionalism, that in their collaboration allow to create conditions for the proper functioning of state power, protection of human rights and freedoms and interaction of public authorities with the people.

Keywords: rule of law, constitutionalism, human rights, legal state.